

Дойде финансовият 10 ноември *

Иво Прокопиев

България отново е пред избор. За втори път след 1989 г. Преходът трябва не просто да започне отначало, а да се проведе при двойно по-тежки условия.

През 1989-1990 г. страната имаше голям външен дълг, лоша структура на икономиката, наследена от плановите времена и отношенията в СИВ, никакъв частен сектор и неразвита банкова система. Говореше се за необходимостта от бърза приватизация.

Сега, в края на 1996, България има почти същия по размер външен дълг, разбита банкова система, продължава да няма силен частен сектор, спестяванията на населението са измити чрез загуби, натрупани в банките и нерентабилните държавни гиганти. Новото е огромният вътрешен дълг и сринатото доверие в националната валута. Приказките за ускорена приватизация продължават. Консенсусните (по отношение на неефективността и непрозрачността си) институции, договорени на кръглата маса, като БНБ окончателно загубиха кредита на общественото доверие.

България е единствената страна в Източна Европа, където преходът към пазарна икономика завърши с пълен провал. Черната икономика е по-голяма от легалната, финансовата дисциплина още е пожелание, пазарът и конкуренцията като цяло са непознати, а на търговците им викат спекуланти.

Нужни са не толкова нови идеи, нови хора, нов тип мислене и нова икономическа политика.

Нужен е принудителен механизъм, който да гарантира изпълнението на познатите неща - оздравяване на банките и икономиката, приватизация, чужди инвестиции.

Фалстартът ще ни струва двойно повече усилия и двойно повече пари. Не е време да се търси отговорност и да се разчистват политически вражди, трябва радикални и бързи решения за оцеляване на икономиката, за спасяване на държавата. Няма твърд и еднозначен отговор на въпроса възможни ли са такива решения за ситуацията, в която сме.

Преди всичко политиките трябва механично да бъдат отделени от решаването на важните и дългосрочни за страната въпроси. Изминалите седем години след 10 ноември доказаха, че партиите (главно БСП) отново се срастват с държавата и бизнеса. Всяко стратегическо решение се мери и преценява в зависимост първо на личните интереси на лидерите, след това с груповите и партийни цели и, ако остане - накрая нещо се мисли за доброто на данъкоплатеца. Корупцията властва в министерствата, полицията, митниците, парламента, съдебната система и тайните служби. Навсякъде може да се купи и достави неприкосновеност или преференция. Няма политическа власт, която да е в състояние да изкорени този феномен. Още недошли на власт, във всички нови управляващи екипи се внедряват хора и се зараждат отношения, които впоследствие блокират всяко желание да се прави политика за доброто на държавата и обществото. За седем години имаме много правителства и парламентарни мнозинства, нито едно от тях не успя да излезе от омагьосания кръг. Няма основание да се смята, че нова политическа рокада ще промени принципно нещата. Ще размести играчите по дъската - да, но че ще създаде отговорно и некорумпирано управление - едва ли. Тогава остава да се мисли в друга посока - за подмяна на политиките и управляващите с правила. Правила на икономическо поведение, които априорно да гарантират целесъобразността и ефективността на провежданата икономическа политика.

Правила, които по законен път забраняват на политиките да ползват за лична далавера националните финансови институции и предприятията от реалния сектор. Твърди правила, които дългосрочно да принудят управляващите (които и да са те) да оттеглят държавата от икономиката и да гарантират на чуждите инвеститори стабилност. Най-накрая правила, които предопределят края на безплатните обяди в икономиката и гарантират, че длъжниците фалират преди

---

* Статията е публикувана във в. „Капитал”, 11-17 ноември 1996 г.

кредиторите си. (Дори и в случаите, когато фирмата е на шефа на парламентарната група на управляващата партия.) Такава система от правила, които свеждат субективизмът във финансовата политика на една държава до минимум е

Валутният борд

Това е система от прости правила, приети със закон, които в голяма степен детерминират финансовата политика на правителството и заменят необходимостта от съществуването на централната банка като емисионен институт и кредитор от последна инстанция.

В класическия си вариант валутният борд е конструиран, за да противодейства на проинфлационната политика на правителствата, необезпеченото рефинансиране на централната банка и трупането на необслужвани кредити от фирмите. Явления и процеси, които до момента в България не бяха изключения, а практика. Главният въпрос обаче, който валутният борд решава дефинитивно, е проблемът с доверието в националната валута.

Питането, което сега всички управляващи си задават - дали да се въведе валутен борд, всъщност не е съвсем коректно. На два пъти досега, през 1990 и 1991 г., програми за въвеждане на подобен финансов режим е имало. Защо тогава те са били отхвърлени? Кой са тези, които са ги отхвърлили. Само защото някои хора тогава са искали да стават централни банкери? Защо МВФ се сети чак сега, че подобно нещо съществува в международната финансова практика? Защо идеята не се лансира, преди да фалира Първа частна банка или поне преди втората вълна банки под особен надзор? Тогава все пак хората държаха някакви пари по банките.

Проблемът на моментната критична ситуация в България е, че пред валутния борд не стои само класическия проблем с доверието в националната валута. Има криза на доверие в банките, криза на доверие в институциите и политиците, липсва доверие и в способността на самите емисари на фонда да намират точните рецепти за страната. (Особено след провала на програмите от последното стенд-бай споразумение.)

Успехът на валутния борд зависи в голяма степен най-вече от психологическото въздействие върху всички участници в икономическата игра и на национален политически консенсус по неговото въвеждане. В България назрява сериозна политическа дестабилизация, а населението и фирмите са обърквани от поредицата непоследователни и често противоречиви икономически мерки през последната година.

В такава икономическа и политическа нестабилност валутен борд по света никъде не е въведен. От друга страна, световната практика не е в състояние да предложи друго по-радикално и по-ефикасно средство за икономическа стабилизация. Вярно, малко обидно е за националното самочувствие на страните, в които се въвежда, но затова пък обикновено действа безотказно. Нека и хората в тази страна да помислят кое е по-обидно за тях - кражбите на Мултигруп, "Орион", покойния Луканов, Премянов и сие или това, че са лишени от честта компрометираните политици да се бъркат в националните финанси.

Отговорността на МВФ

Провалът на реформите в България е и провал на МВФ. Провал на политиката на тази международна институция. Най-сериозно беше участието на фонда в Брейди-сделката с кредиторите от Лондонския клуб. Сега МВФ понася солидарно с българските управляващи отговорността, че сделката е била преждевременна, че е било възможно, че икономиката няма да може да обслужи дори и реструктурирания дълг без външно финансиране, че средносрочните прогнози на темповете на икономическо развитие и платежния баланс не са били коректни. Подписите под неизпълнени програми и параметри в България също са два - български и наменящите се представители на МВФ. От международната институция не могат току-така да ни изоставят сами с икономическата ни криза. Но не могат безрезервно и сляпо да наливат пари в държавата, без да има гаранции за трайна стабилизация. Какво остава - според фонда последният ни шанс е валутният борд. Не го налагат, но оценяват, че според тях няма алтернатива. Без да отричат правото някой от българска страна да представи такава алтернатива. Просто и ясно МВФ казва, че валутният борд е нещото, за което биха дали пари. Дали ще е 100% успешен експеримент - няма гаранции. Колко пари и за какво точно - още не са водени детайлни разговори. Темата за

парите става актуална едва след като управляващите декларират ясно, че започват подготовка и са убедени в нуждата от валутен борд.

И в тази част обаче фондът за пореден път доказва, че не е наясно с политическата действителност в България. Съдбовната мисия, която носеше идеята за валутен борд, пристигна в страната два дни преди управляващата партия да понесе най-тежката си загуба за последните години - при изборите за президент. Естествено последва рязка ескалация на политическото напрежение и в тази взривоопасна обстановка МВФ "изсипа на площада" пред Народното събрание идеята валутен борд.

Бордът като политически аргумент

Нашенските политици и всевъзможни общественици така се сащисаха, че чак стана весело. Кое да гледат по-напред горките. Всеки по своему трябва да спечели някаква политическа битка, а от друга страна, шефът на мис Макгърк Майкъл Деплер им говори, че трябва валутен борд тук и сега, иначе държавата фалира.

Може ли в "нашата партия" да се достигне до консенсус между Виденов, от една страна, и Лилов и Койчев, от друга, при положение че си искат един другиму оставки. Действа се първосигнално, по метода на отрицанието. Понеже Виденов преди седмица публично заяви, че валутният борд е антивъзможен, Лилов каза, че това не е лошо нещо. Идеологът на левицата се обяви за най-десния от всички десни икономически механизми, които неокласическата школа икономисти прокламира! Факт. За Виденов е ясно при валутния борд къде ще отидат приказките за социална политика, от друга страна, социалистическото правителство няма друг начин да се стабилизира и да получи подкрепа от МВФ за плащанията по външния дълг.

В СДС, ДПС и Народен съюз анализът, който трябва да се проведе, също не изглежда лесен.

Досега за Обединените демократични сили падането на Виденов и спасяването на държавата бяха непротиворечиви въпроси. Сега се появяват нюанси.

Дългосрочно опозицията като цяло би имала най-голям интерес от валутен борд, за да се разправи завинаги със срастванията между БСП, финансовите институции и групировките. (Освен ако и самата опозицията вече не е изкушена от симетрични отношения.) От друга страна, ако пък бордът стабилизира Виденов?

Най-шокиращо обаче прозвуча подкрепата на Константин Тренчев, който очевидно не отчете, че действието на валутния борд върху синдикатите е като пестицид върху плевел.

В и без това сложната следизборна политическа задача се появи ново голямо неизвестно - валутният борд. Толкова неизвестно, че чак неразбираемо. И към въпроса кой срещу кого е в политиката се добави - а разбират ли те за какво става дума при валутния борд. Кога да падне Виденов - преди или след валутния борд? Ако Виденов остане - със или без борд - какво става с предсрочните парламентарни избори? Не циментира ли подкрепата на МВФ за валутен борд сегашната политическа ситуация? Ще има ли какво да се управлява, ако не се въведе борд навреме? Изобщо - съдбовни въпроси.

Много им дойде действително на политиците, а и не само те са виновни. Валутният борд не е най-популярното нещо на света. Не беше и в България, поне допреди десетина дни. Хората на МВФ изкарват от време на време по една седмица в страната, а някои от българите ще останат тук през целия си живот.

Когато ще става дума за втори и последен опит за старт на истински реформи, залогът за България действително е голям. Никой не може да си мисли, че някоя от основните политически сили може просто да бъде подлъгана за отношението си към валутния борд. Този път се говори наистина за консенсус, но и за нещо друго. Става дума и за осъзнат национален интерес.

Условният консенсус

МВФ може да си позволи колкото си иска грешки в развиващите се държави. Ние нямаме право на повече. Вярно е, че валутният борд е рисково решение, може би дори твърде рисково, но друго просто няма. Ако българските политици декларират, че са склонни да се откажат от част от сегашната и бъдещата си власт за оцеляването на държавата, в името на същото от фонда трябва да дойде ясното послание, че парите, които смекчават риска от неуспех на валутния борд, изцяло

ще бъдат осигурени. Това е начинът международната финансова институция да се включи в консенсуса по казуса "България" и да поеме своята немалка отговорност.

Честния и открит подход означава следното. Нека МВФ каже: "Ние знаем начина България да влезе в релси. Този начин е социално скъп и непопулярен. Но ако обществото ви е склонно да понесе такава цена, необходимите пари за финансово обезпечаване успеха на валутния борд са толкова и страната ви може да разчита на тях, за да намалим риска с банките и обслужването на вътрешния дълг. Ще направим нужното, за да се уредят и част от висящите дългови проблеми към официалните кредитори." Ако тези хора на фонда не могат да го кажат сега, да дойдат други, но някой трябва да го каже.

Не е страшно, че, погледнато в аванс, валутният борд би създал нерешими проблеми, защото самата идея за валутен борд идва само тогава, когато всички проблеми изглеждат нерешими. Тези решения обаче струват пари. Трябва да е ясно колко са и откъде ще дойдат. Консенсус да, но условен и пресметлив - до получаване на насрещни ангажменти. Това е държавническият подход. В противен случай валутният борд действително ще бъде само рисков експеримент. Но последен.]